

Kierkegaardstudier

af CARL JØRGENSEN

1. *De løftede stemningsperioder.*

Det er utvivlsomt meget nyttigt, at Hjalmar Helweg i sin store og grundige bog »Søren Kierkegaard, En psykiatrisk-psykologisk studie« (1933) har samlet alt, hvad der kunde tages til indtægt for den opfattelse, at S. K. af konstitution var manio-depressiv. Men lige saa nyttigt var det, at der hurtigt og fra forskellig side blev protesteret imod denne opfattelse, saaledes af den svenske psykolog John Björkhem (Søren Kierkegaard i psykologisk belysning, Upsala 1942). Björkhem fremhæver de mange schizoide træk, der findes hos K., og med fuldt saa megen ret, som Helweg har fremhævet de muligt depressive træk.

I denne strid er der dog et par momenter, som kunde synes at veje tungt i retning af en let manio-depressiv psykose, nemlig et par pludselige omsving til løftet stemning. Jeg tænker navnlig paa episoden i maj 1838, som er markeret ved den kendte dagbogsnote om »den ubeskrivelige glæde« (Pap. II A 228) og den episode i april 1848, hvorfra vi har den ikke mindre kendte dagbogsnote »Mit hele væsen er forandret. Min skjulthed og indesluttethed er brudt - jeg maa tale.« (Pap. VIII A 640).

Hvis disse pludselige løftede stemningsperioder ikke er maniske opsving, hvad er de da? De er ialtfald næppe psykogene, ikke betingede ved uventede glædelige begivenheder i Søren Kierkegaards liv, de maa paa en eller anden maade bunde i det somatiske, altsaa være endogene. Det vilde dog ogsaa være temmelig vilkaarligt at forklare dem som schizofrene manifestationer. Men hvad saa? Naar jeg drister mig til at røre ved spørgsmaalet, er det fordi jeg mener at have fundet en hel anden forklaring. For at sige det kort tror jeg, at de har været symptomer paa en febril tilstand, og at disse febriliae har skyldtes Søren Kierkegaards tuberkulose.

At Søren Kierkegaard har været tuberkuløs, kan der ikke være tvivl om. Sejer Kühle har i P. C. Kierkegaards arkiv fundet et brev, skrevet 2. april 1841, fra Henrik Ferd. Lund, altsaa Søren Kierkegaards svoger, til Peter Wilh. Lund (naturforskeren), og deri staar der: »Den, der er noget syg, er oncle Søren, han har forlovet sig med en ung og ret kiøn pige, en datter af etatsraad Olsen, dog er det ikke just det, han feiler, men derimod har hans bryst været angrebet, og han har atter begyndt at spytte blod« (Personalhistorisk Tidsskrift, 56. aarg. 1935, s. 2).

Man vil lægge mærke ikke blot til denne blodspytning og tidspunktet, marts 1841, altsaa midt i forlovelsestiden, men ogsaa til ordet »atter«, »han har atter begyndt at spytte blod.« Hvornaar den tidligere eller de tidligere blodspytninger har fundet sted, henstaar saa vidt mig bekendt ganske i det uvisse. Men vi forstaar ogsaa af brevet, at familien har vidst besked med sagen, selvom Søren Kierkegaards papirer ikke nævner et ord derom.

Imidlertid, vi har al grund til at regne med, at Søren Kierkegaard har været tuberkuløs ogsaa i 1838, og naar vi læser journaloptegnelsen fra maj md. med dette in mente, ledes tanken uvilkaarligt hen paa en hektisk, subfebril tilstand. S. K. skriver (Pap. II, A 228): »Der gives en ubeskrivelig glæde, der lige saa uforklarligt gennemgløder os, som apostlens udbrud træder umotiveret frem: »Glæder eder, og atter siger jeg glæder eder.« Ikke en glæde over dette eller hint, men sjælens fyldige udraab »med tung og mund og af hjertens grund«: »Jeg glæder mig ved min glæde, af, i, med, hos, paa, ved og med min glæde — et himmelsk omkvæd, der ligesom pludselig afskærer vor øvrige sang; en glæde, der ligesom et vindstød køler og forfrisker, et stød af den passat, der blæser fra Mamrelund til de evige boliger.

d. 19. maj, formidd. kl. 10½.«

Denne løftede stemning kan altsaa, som nævnt af Helweg, være et pludseligt manisk opsving, men den kan fuldt saa godt være et udslag af den eufori, som vi hyppigt ser hos tuberkuløse. Og naar vi nu ved, at Søren Kierkegaard har været tuberkuløs, medens vi er alt andet end sikre paa, at han har været manio-depressiv, saa kan der ikke være tvivl om, hvilken forklaring vi maa godtage som den sandsynligste.

Der findes for resten kort forud for denne dagbogsnote en anden, ganske kort, der ogsaa af Helweg er fortolket som et manisk træk. Det er den lille note

af 6. april, der lyder saaledes: »Paa mig er alt »flyvende«: flyvende tanker - flyvende gigt.« (A 222). Ogsaa her ligger det efter min mening nærmest at tænke paa en tuberkuløs-subfebril tilstand. De flyvende tanker kan ganske vist være maniske, men den flyvende gigt kan ikke være det. Og begge dele kan være udtryk for en let, febril tuberkuløs tilstand. Denne »flyvegigt«, der er velkendt hos tuberkuløse skyldes ikke bakterier i musklerne, men skyldes toxiner, der er afgivet af bacillerne paa det angrebne sted og nu svømmes ud i legemet.

Nogle aar senere (1845) har vi den bekendte notits med Søren Kierkegaards forargelse over, at aanden skal være bundet til vort skrøbelige kød. (Pap. VI A 103). Han skriver: »Som den syge længes efter at kaste bandagen af, saaledes længes min sunde aand efter at afkaste legemets mathed, dette gennemsvedte, lumre grødomslag, som er legemet og legemets mathed.«

I dette udtryk om det »gennemsvedte grødomslag« har vi Søren Kierkegaards klage over den tuberkuløses stadigt tilbagevendende nattesved.

Og saaledes er der talrige steder i dagbogen som mer eller mindre tydeligt peger paa lungetuberkulosen. Naar S. K. havde en saa primitiv trang til fri luft, enten spadsereture i byen eller køreture til skovene i omegnen, er det hans organisme, der kræver sin ret, og som han under megen anger og ruelse maa bøje sig for. Der er sagt mange spottende ord, fordi han under spadsereture altid undgik solsiden af gaden. Men han var i sin gode ret — det er ganske almindeligt, at tuberkuløse befinder sig ilde i direkte solskin.

Nu, dette var et par sidespring, der kun tjener til at underbygge, i hvor høj grad denne tæring eller lungetuberkulose har grebet ind i Søren Kierkegaards liv. Jeg nævnte at ogsaa hans pludselige stemningsomslag i april 48, der er blevet opfattet som et manisk omslag, med langt større rimelighed opfattes som udtryk for en febril exaltation. Noten lyder saaledes (PaP. VIII 1 A 640): »Mit hele væsen er forandret. Min skjulthed og indesluttethed er brudt — jeg maa tale. Store Gud, giv naade! . . .« Her har været en pause, og saa fortsættes der: »Saa forunderlig belejligt, just som jeg havde besluttet at tale, kom min læge. Dog taledede jeg ikke til ham, det er mig for pludseligt. Men min beslutning staar fast, at tale.«

Yderligere noterer man i teksten et mærke, som henviser til en note nedenunder. Her staar: »Ak, hun kunde ikke bryde mit tungsinds tavshed. At jeg elskede hende — intet er vissere — og saaledes fik mit tungsind . . . en ræd-

som tilgift. Nu skal jeg med Guds hjælp blive mig selv . . . sejre over mit tungsind, og saa bliver jeg præst.«

Men i dette stykke er der endnu et mærke ved ordet »tilgift« med henvisning til en pasus underneden. Her staar: »Og endnu kunde hun være blevet min.« Man studser. Men efter at det er skrevet, har Kierkegaard foran ordet »hun« indføjet ordet »ikke«, saa nu staar der: »Endnu kunde hun ikke være blevet min.«! Og noten slutter med følgende: »Jeg var og er en angrende individualitet og fik kun min straf rædsomt forøget ved at være begyndt paa det forhold.«

Her er ikke blot tale om en løftet stemning, men ogsaa om en forvirret tilstand. Den kunde vel være manisk, men det er dog langt rimeligere at opfatte den som en let febevildelse. Og maaske har lægens besøg ikke været saa helt tilfældigt, som Søren Kierkegaard fremstiller det. Hvis S. K. ikke selv har haft bud efter lægen, var der jo mennesker nok omkring ham, som kunde have givet dr. Bang et vink om at se op til magisteren.

Jeg tror, det har betydning for en vurdering af hele Søren Kierkegaards personlighed og væsen, at vi reviderer vor opfattelse af de to omhandlede perioder i hans liv. De kan ikke med billighed tages til indtægt for den opfattelse, at Søren Kierkegaard skulde have været en manio-depressiv karakter. Og alt ialt forekommer det mig, at der er langt flere schizoide træk i Søren Kierkegaards personlighed end manio-depressive. Men iøvrigt er der problemer i hans personlighed, der forekommer mig fuldt saa betydningsfulde som dette, om han har været m.-d. eller schizoid.

Og dermed vil jeg gaa over til det andet punkt, jeg skulde omtale, Spørgsmaalet om S. K.s tungsind, eller rettere om karakteren af hans tungsind.

2. *Tungsindet.*

Hundredvis af gange taler Søren Kierkegaard i sine dagbøger om sit umaadelige tungsind. Men hvis man ikke havde haft disse dagbøger, vilde kun de færreste have fundet paa at kalde ham tungsindig. Man vilde i det højeste mene, at han paa sine ældre dage blev tungsindig. I sine yngre aar fremtraadte han baade i den personlige samtale og i sine skrifter som en ualmindelig levende, spirituel og vittig mand, omend hveranden af hans bøger var religiøs.

Det er en anden sag, naar man taler om hans fader eller hans ældre broder,

Peder Christian; dem vil man kalde tungtsindige. De bar baade i det ydre og i hele deres væsen præg af noget tungt, dystert og melankolsk, og vi ved, hvorledes de begge begik handlinger, der var præget af tungtsind, der overmandede dem.

Der er nu ved Kierkegaards tungtsind visse ejendommeligheder, og det er dem, der skal interessere os ved denne lejlighed. For det første dette, at han, som han siger, formaaede at dække over det. Det er naturligvis et træk, som vi alle kender, i mere eller mindre grad. Naar man ønsker at dække over sin egentlige stemning, kan man anlægge en adfærdsform, der svarer til en anden stemning; det hedder i daglig tale, at man forstiller sig. Men evnerne til at forstille sig er jo højst forskellig hos de forskellige mennesker, uden at vi her skal komme ind paa de udviklede mekanismer, der her træder ind i spillet. Og at Søren ikke altid dækkede over sin sorg, ved vi fra forskellig side. Den gamle fru Martensen fortalte i 1834 sin søn, at hun aldrig i sit liv havde set et menneske saa dybt bedrøvet som Søren Kierkegaard ved sin moders død. (Cit. S. Kühle: »S. K. Barndom og ungdom«, 145). Mens moderen levede, hører vi mærkeligt nok intet om større udslag af hengivenhed fra sønnens side.

I tiden efter den hævede forlovelse, som jo gik Søren Kierkegaard nær til hjerte, udfoldede han den store galgenhumor overfor omverdenen, spillede letsindig og kyniker; det havde næppe mange kunnet præstere i hans sted; men paa den anden side har han sikkert ogsaa haft en følelse af befrielse, hvad der naturligvis lettede ham spillet.

Hvorom alting er, har det sin store vanskelighed at vurdere et tungtsind eller en melankoli, naar mennesket er saa stor en virtuos i at dække over sine følelser, som Søren Kierkegaard var. Men det maa dog siges, i al almindelighed, at et virkelig massivt tungtsind, det lammer et menneskes tanke og handling i den grad, at han ganske gaar i staa; det er det middelsvære tungtsind og det tungtsind, der er blandet op med andre følelser, længsel, glæde, haab, eller hvad det nu kan være, som paa den ene side lader sig skjule og som paa den anden side lader sig omsætte i handling og arbejde af en eller anden art.

Der er en af Kierkegaards noter, som synes mig at kaste et ganske mærkeligt lys over hans tungtsind. Den er skrevet i sommeren 1848 og lyder saaledes (Pap. IX A 130): »Just hendes (d.: Regines) umiddelbare lykke, sat ved

siden af mit rædsomme tungsind og i et saadant forhold, maatte lære mig at forstaa mig selv; thi hvor tungsindig jeg var, havde jeg aldrig anet før; jeg havde egentlig ingen maalestok haft for hvor lykkelig et menneske kan være.«

Denne udtalelse leder tanken hen paa, at et væsentligt moment i S. K.s tungsind maaske var en svigtende evne til at føle glæde. Og her maa jeg gribe til en teori, jeg har fremsat i 1920 (i »Følelseslivets Grundelementer«), og som jeg siden har forfægtet ved forskellige lejligheder (saaledes ogsaa i min lille lærebog i »Medicinsk Psykologi« 1946). Efter denne teori kan menneskene ikke blot have større eller mindre anlæg for følelser i almindelighed: de følelsesrige paa den ene side og de følelsesfattige paa den anden side; men der kan ogsaa forekomme defekter for forskellige specifikke kvaliteter indenfor følelseslivet. Jeg skelner her mellem seks kvaliteter, angst, glæde, sorg, savn, vrede og skam. Kierkegaard havde jo i det hele taget et særdeles levende og rigt følelsesliv; men jeg vilde tro, at hans evne til at opleve glæde var under det normale. Det kommer frem i sin kontrast, naar han sættes ved siden af Regine, som i den anførte note, og vi har flere udtalelser i samme retning, f. ex. denne (Pap. IX A 67): »Mit tungsind og min sjæls lidelser har gjort, at jeg menneskelig talt altid har været ulykkelig — og saaledes har jeg ingen lykke haft at dele med hende.« Eller lidt senere (A 109): »Jeg var en evighed for gammel til hende.« Den uglade mand føler sig ofte gammel.

Men Søren Kierkegaards uglade særpræg kommer ogsaa frem i barndommen, naar han ses i relation til eller ser sig selv i relation til andre børn. Hans skolekammerat, Fr. Welding skriver senere om ham: »S. K. levede sin skoletid stille og, saa syntes det, glædesløs —« (Kühle 39). »Han hjalp ikke kammerater, men forlangte (heller) aldrig hjælp af dem.« Og S. K. skriver selv: »Hvorfor trivedes jeg ikke som andre børn, hvorfor blev jeg ikke svøbt i glæde« (Pap. IV B 141).

En uglad grundstemning synes at have en vis sammenhæng med andre træk, som vi ogsaa træffer hos S. K. *For det første* en trang til at varme sig ved den primitive, spontane glæde, som ses hos børn og primitive mennesker, tyende, bude, bønder og andre almuesfolk. S. K. taler om »Den underlig forløsende kraft, der ligger i børn« (Pap. I A 173), og han skriver gang paa gang om sin glæde ved samtale med jævne folk, kendte som ukendte.

Ei andet træk er, at de uglade mere end andre mennesker er fristet til at

tage deres tilflugt til spot og drillerier. Utvivlsomt spiller den lille malice en stor rolle som promotor af glæden; en meget stor del af menneskenes morskab er jo betinget af en lille maliciøs ingrediens. Og her kan den uglade bedre være med, selvom han forbliver udeltagende ved den harmløse morskab; den giver ham let kvalme.

Og *et tredje træk* er trangen til at søge tilflugt i arbejdsglæden. Det var arbejdsglæden, der blev Søren Kierkegaards redning. I 1848 skrev han kun for bordskuffen, i uvished om, hvorvidt arbejderne senere skulde udgives eller kunde udgives; men han maatte skrive, om ikke andet saa i sine dagbøger.

Jeg skal indskrænke mig til disse korte antydninger af argumenter. Om beviser i egentlig forstand kan der naturligvis ikke være tale, da alle domme her hviler paa gehør og paa skøn. Men det forekommer mig alt ialt, at Søren Kierkegaards liv fra vuggen til graven bliver lettere at forstaa, naar man regner med, at han i følelsesmæssig henseende har været et uglad temperament. Og jeg tror, at det har været medfødt. Han skriver i en note (Pap. VII¹ A 144): »Han laa ved moderens bryst og saa hende bedrøvet; hun saa sig ikke glad paa ham, men han saa hende sørgmodig — naar han vaagnede, saa han hende stundom grædende.« Det er maaske noget, man senere har fortalt Søren om hans første aar. Men udtalelsen er ellers malende nok; selv som spædbarn har han manglet smilet.

Inden jeg forlader emnet, maa jeg endnu nævne et andet træk ved Søren Kierkegaards temperament: han var udpræget sensitiv, d. v. s. havde det sjette grundelement i overnormal styrke. Det er nok at nævne en ting som denne, at selvom han greb et bud paa fersk gerning i at snyde ham med et beløb paa en regning, undsaa han sig for at paatale det, han nøjedes med at konstatere det for sig selv, det er typisk sensitivt. Derimod finder jeg ingen grund til at antage, at S. K.s anlæg for sorg skulde være stærkere end normalt. Iøvrigt er det fristende en passant at bemærke, at en anden berømtthed i samtiden, nemlig J. L. Heiberg, sikkert ogsaa led af en specifik defekt. Ialtfald bemærker Vald. Vedel i »Guldalderen i dansk Digtning«, at Heiberg syntes at mangle evnen til at føle sorg. Og en tredje af Søren Kierkegaards kres, M. A. Goldschmidt, havde vist ogsaa sin defekt. Han var jc, som meget tyder paa, det vi i vor tid kalder temmelig hemningsløs, d. v. s. skamløs, altsaa paa dette punkt en direkte kontrast til Søren Kierkegaard.

3. *Hvorfor hævdede S. K. sin forlovelse?*

Regine Olsen fik aldrig en virkelig forklaring paa, hvorfor Søren Kierkegaard hævdede forlovelsen. Hun har som 80-aarig — i 1902 — fortalt en veninde, Hanne Mourier, om sin forlovelsestid, og den temmelig udførlige beretning er optrykt i Helwegs bog. Da hun modtog S. K.s første opsigelsesbrev, mente hun bestemt, at opsigelsen var et udslag af en tungsindig stemning og intet andet. Og de blev da ogsaa enige om at udsætte bruddet i tre maaneder, indtil hans disputats var overstaaet. Men saa gik de altsaa ogsaa hver til sit, og hun siger, at »hans bevæggrund var opfattelsen af hans religiøse opgave, han turde ikke binde sig til nogen paa jorden for ikke at standses i sit kald. Han maatte ofre det bedste, han ejede, for at arbejde, som Gud krævede af ham; han ofrede derfor sin kærlighed for sin forfattervirksomhed« (op. cit. p. 389).

Selvom dette nok kan kaldes en forklaring, ligner det dog mere en færdig beslutning end en oprigtig motivering. Der var noget, Søren Kierkegaard skjulte, og han siger da ogsaa en halv snes aar senere, da han ønskede at tale med Regine igen og skrev til Schlegel derom, at han nok vilde forklare sig yderligere, men der var noget, han ikke kunde sige, og det vilde han bede hende respektere.

Man vilde maaske sige, at man ikke burde forske i dette, da S. K. har ønsket at bevare sin hemmelighed. Men han har paa den anden side udtrykkelig indanket sin sag, baade sine skrifter og sit liv, for eftertiden. Og hvis vi tager ham paa ordet, maa vi ogsaa have lov til at eftersøge det afgørende motiv til bruddet med den forlovede.

Vi finder i dagbøgerne forskellige betæneligheder ved en forlovelse og et giftermaal. Allerede i tiden for den mest stormende forelskelse spørger han sig selv: »Skal jeg slutte Dig i mine arme, eller lyder ordren videre?« (Pap. II A 347).

Han siger et sted, at han i sit daglige liv ikke kan taale at have andre mennesker tæt ind paa livet af sig.

Og andre steder, at et ægteskab vil fordre, at han viste fuld fortrolighed til sin hustru, og ikke maatte have personlige hemmeligheder for hende.

Frieriet viste, at hans kærlighed, hans lidenskab besejrede disse betæneligheder, disse modforestillinger; men derfor kunde det jo meget vel være, at de steg frem igen og med forøget styrke, da nu forlovelsen var en kendsgerning.

Der er ogsaa grund til at tro, at S. K. allerede de første dage gjorde den erfaring, at han ikke var i stand til at være glad, selvom han var sammen med pigen. Det er formodentlig det, der ligger bag ved den bekendte udtalelse: »Jeg har ... ikke mod til at besidde, at eje noget.« (Pap. III A 218).

Men i disse forskellige ting finder vi dog bestandigt kun, hvad der maa kaldes betæneligheder, og ikke noget, der kan determinere et brud, i særdeleshed ikke et brud, hvor pigen har sagt, at en hævelse af forlovelsen vil blive hendes død. Og Kierkegaard tog jo denne trusel alvorligt; i halvandet aar gik han og frygtede, ikke uden grund, for at skulle høre en efterretning, der stemplede ham som morder.

Blandt de stærkere motiver maa vi regne med dette, at han skyldte sin forlovede og specielt sin hustru fuld fortrolighed, og der var ting, han ikke kunde fortælle hende.

Vi, der er saa lykkelige at have hans dagbøger, og som derfor ved mere, end Regine vidste, kan jo godt tænke os forskellige ting, som S. K. nødig vilde betro Regine. Kunde han f. ex. nævne de forskellige ting, han havde været med til i sin soldeperiode i 1836, ting, som, hvis de kom offentligt frem, maaske vilde ødelægge hans karriere som præst?

Eller kunde han nævne den tanke, som han havde faaet i 1838, at der hvilede en forbandelse over den kierkegaardske slægt og nævne de hændelser, der kunde tages som tegn paa en saadan forbandelse? Naar han var i særlig sort humør, og Regine spurgte ham om grunden, plejede han at sige, at han bebrejdede sig sit forhold til den afdøde fader. Men han har næppe sagt noget til hende, der kunde stille faderen og hele slægten i et forkasteligt lys.

Var der ogsaa andet han maatte fortie? Ja, jeg tror der er en ting endnu, og en ting, der sandsynligvis har afgjort sagen og bragt Kierkegaard ud over alle overvejelser frem og tilbage. Jeg tror, at han ret hurtigt efter forlovelsens indgaaelse har hørt en stemme, en stemme der har lydt for ham som Guds røst, og som sagde til ham: »Slip den genstand!«

Naar jeg skal motivere denne opfattelse, maa jeg først fremdrage en episode fra 1849, fra natten mellem 27. - 28. juni, og det S. K. senere kalder »den natlige samtale«. S. K. havde just bragt manuskriptet til sin nye bog »Sygdommen til Døden« til trykkeriet, under frygtelige overvejelser frem og tilbage, om det nu var rigtigt; men nu var det altsaa sket. Han sov uroligt om

natten. »Og det hændte mig, som talte en anden med mig, eller jeg talte med mig selv. Jeg husker dette ord: Nu vil han sin egen undergang, og jeg kan huske den replik: Hvad bilder han sig ind.« (Pap. X⁴ A 299 og 302).

Da jeg for et par aar siden atter læste beretningen om disse natlige stemmer, paakom der mig uvilkaarligt det spørgsmaal: »Skulde Søren Kierkegaard have hørt stemmer andre gange, tidligere eller senere?« Saadan spørger jo en læge i sin konsultationsstue. Jeg maa indskyde den rent oplysende bemærkning, at det at høre stemmer er et ret hyppigt fænomen hos nervøse patienter, navnlig ved den form, man kalder psykasteni. Og det regnes ikke for noget farligt symptom, det regnes for et symptom paa psykisk træthed. Jeg maa tilføje, symptomet træffes ogsaa hos sunde mennesker, naar de paa grund af usædvanlig psykisk belastning har været i ekstrem psykisk spænding. Dette passer jo ogsaa paa Søren Kierkegaard just de sidste dage af juni 1849. Foruden de private problemer med udgivelsen havde han ogsaa den for ham chokerende oplevelse at modtage efterretning om, at etatsraad Olsen var død. — Men vi spørger altsaa, om S. K. ogsaa ved andre lejligheder skulde have hørt stemmer. Man gennemroder forgæves hans dagbøger, men finder intet, absolut intet derom. Og dermed kunde man naturligvis fristes til at lægge sagen hen. Men da jeg for nogen tid siden atter læste »Til Selveprøvelse«, den sidste bog, Søren Kierkegaard udgav, september 1851, var det, som jeg læste en betroelse, Kierkegaard havde gemt saa længe som muligt. Alle kender stedet; det er hen imod slutningen af bogen, Søren Kierkegaard fortæller om den unge mand, der blev forelsket i en pige, og hun var hans øjes lyst og hans hjertes begæring. Og han griber efter pigen, og han greb hende, han holdt hende i sin haand. Da udgik en befaling til ham: Slip denne genstand. Og ak, det var hans øjes lyst, og det var hans hjertes begæring. — Dette var at afdø, hedder det lidt senere i teksten.

Jeg tror, vi her har Søren Kierkegaards beretning om hans egen oplevelse. Vi ved fra ham selv, at han tit meddelte sine egne oplevelser som var det eksperimenter, tankeexperimenter; saaledes ogsaa her.

Hvad psykiatere kalder en hørleshallucination, det har Søren Kierkegaard maattet opfatte som Guds røst. Men vi kan ogsaa sige omvendt: Hvis Gud virkelig taler til et menneske i ord, saa maa psykiatren nødvendigvis og rutinemæssigt rubricere det hørte blandt det, han kalder hørleshallucinationer.

Det har altsaa ikke blot været et digterisk indfald eller en religiøs tanke, naar Søren Kierkegaard strax i sit forfatterskab («Frygt og bæven», 1843) fremfører motivet med Abraham og hans ofring af Isak. Vi ser af dagbøgerne, at K. i mange aar gik og haabede paa, at hans egen gudsdømme maatte ende paa samme maade som Abrahams, ende med at det hele viste sig at være en prøvelse, og han fik Regine tilbage. Selv efter at Regine var blevet gift, spøgede denne mulighed i ham; thi for Gud er intet umuligt. Men tegnet kom ikke. I sin paradoxe naade krævede Gud, at ordren skulde gennemføres. Søren Kierkegaard forsonede sig først med denne skæbne, da han fandt frem til den tanke, at ikke blot præster, men alle virkelig kristne burde leve ugift.

4. Sidste sygdom og død.

Der har altid hvilet noget gaadefuldt over S. K.s sidste sygdom og død; for almindeligt er det jo ikke, at en mand dør 43 aar gammel uden en haandgribelig sygdom.

Man har heftet sig ved hans psykiske tilstand under sygelejet. Det kunde næsten se ud, siger man, som om døden kom som et udtryk for hans ønske og vilje. Han var dødsens træt og træt til døden.

Og han havde ogsaa al menneskelig grund til at være træt og føle sig træt efter den rasende arbejdspræstation, der havde optaget ham den sidste tid. Kirkekampen havde nu staaet paa i 11 maaneder med først 21 avisartikler i løbet af 6 maaneder og derefter 9 numre af »Øjeblikket« paa 4 maaneder; nummer 10 laa færdigt i kladden ved hans død. Og præstationen maa naturligvis ikke bedømmes alene efter den spaltelængde eller det antal sider, det drejede sig om. Beregnet som bogsider vilde det hele fylde ca. 350 almindelige sider, og Søren Kierkegaard havde før præsteret nok saa store arbejder paa samme tid. Men den psykiske atmosfære var her en anden end før. De tidligere arbejder var udført uden ydre pres og skulde først trykkes paa et belejligt tidspunkt; og efter arten var det meditationer, der føjede sig ind i hinanden, eller digteriske præstationer, skrevet i perioder, hvor han havde publikum paa afstand. Men her og nu havde han vovet sig ud i en nærkamp med publikum, verden skulde raabes op, og artiklerne er skrevet i den højeste affekt, med al hans harme, raseri, smerte og fortvivelse. Deraf det store psykiske energi-

forbrug. For det er jo ikke blot psykisk arbejde, det er i fuldt saa høj grad affekterne, der forbruger psykisk energi, »slider paa nerverne«, som man siger.

Ved indlæggelsen paa Frederiks Hospital sagde S. K. til lægen, der modtog ham, at hvis han kom sig og skulde leve videre, maatte han fortsætte kampen, og det var saa trættende. Han alt andet end glædede sig til at genoptage livet og genoptage kampen, han var glad for at slippe.

Hvis man kan dø alene af ulyst til at leve, saa havde Søren Kierkegaards psykiske tilstand under hospitalsopholdet været tilstrækkelig til at forklare hans død. Men det er ikke saa ligetil at dø. Hvis mennesket kan dø alene af at være træt af livet og af ulyst til at leve videre, saa havde dødeligheden i menneskeheden været umaadelig. Men menneskene kan leve i maanedes- og aarevis i en saadan tilstand, og hvor mange er gaaet helt fri for perioder af træthed ved livet og lede ved tilværelsen. En organisme med sunde organer er sejglivet. Man kan dø af rent psykiske aarsager ved et stærkt og pludseligt psykisk chok, men selv i saadanne tilfælde vil der i reglen findes et eller andet svagt punkt i den organisme, der bukker under. Ved samtidig tilstedeværelse af en depression og en legemlig sygdom er det derimod en helt anden sag. Her er det en ældgammel lægeerfaring, at det ved mange sygdomme er af afgørende betydning for forløbet, om patienten har lyst til at komme sig, eller han er træt af livet. Man forstaar Søren Kierkegaards død, hvis han havde en alvorlig legemlig sygdom, som under den foreliggende psykiske tilstand blev skæbnesvanger for ham. Men havde han det?

Den journal, som foreligger fra Frederiks Hospital, og som har været offentliggjort af P. A. Heiberg i 1895 (»Bidrag til et psykologisk billede af S. K.«), senere i »Ugeskrift for Læger«, 1913, og nu sidst i »Breve og Aktstykker vedr. S. K., I« (1953)¹, er naturligvis temmelig mangelfuld set med nutidens øjne. Man savner navnlig temperaturmaalinge og angivelser af

¹ Medens offentliggørelsen af journalen i »Breve og Aktstykker vedrørende Søren Kierkegaard«, udg. af Niels Thulstrup, Munksgaard 1953, bd. I s. 21 - 24, er komplet, er dette ikke tilfældet med de tidligere publikationer. — Offentliggørelsen i Ugeskrift for Læger 1913, der er sket i anledning af hundredeaaret for S. K.s fødsel, er foretaget af praktiserende læge K. Nørregaard, og udgiveren har udtrykkelig angivet den som en komplet gengivelse. Naar der ikke desmindre findes forskellige udeladelser, maa dette altsaa skyldes uagtsomhed. Det virker i denne henseende beklageligt, at en undersøgelse af brystet (stetoskopi), der er foretaget d. 4. 10., er gledet ud. Ganske vist fandtes der ved denne intet abnormt, stetoskopien lyder i al sin korthed: »Brystet giver overalt klar perkussion. Forpaa

vægten. Men lægetermometret kom først i brug herhjemme efter 1868, og vejning af patienterne brugte man ikke. Men trods dette er journalen dog ikke daarlig, og den er ialtfald fyldig nok til at tillade os en sandsynlig diagnose.

Læser man journalen omhyggeligt, vil man i andet stykke finde et udtryk, der giver os som en nøgle til gaaden. Søren Kierkegaard har forklaret den læge (Silfverberg), der optog den første journal, hvordan sygdommen har udviklet sig, og saa læser man:

»Han har nogen tid gaaet med hoste, hvormed i begyndelsen er opbragt et flødelignende expektorat, senere et serøst, klart med gule klatter.«

Det er udtrykket »et flødelignende expektorat«, man her skal lægge mærke til. Dette peger paa en byld i lungen — en »absces« — der har samlet sig igennem en vis tid og nu er brudt igennem til en luftrørgren — en »bronchie« — og ophostes.

En mand, der faar en lungebyld, er syg fra den dag, bylden begynder at samle sig omkring en lille klump bakterier, der paa en eller anden maade er kommet ned i lungen, og indtil hele hulrummet har lukket sig og efterladt et lille ar. At bylden tømmes og indholdet ophostes betyder kun en foreløbig lettelse. Tilbage bliver nemlig den membran, som har omsluttet materien — »pusset« —; denne membran er gennemvokset med bakterier, det er her i membranen, sygdommen sidder, og det er her, materien produceres. Man ved fra bylder andre steder, at der helst skal ro til, for at betændt væv skal helbredes og overvindes; og hvordan skal der skaffes ro i lungen med dens stadige arbejde med ind- og udaanding? Derfor er ogsaa en absces i lungen en saa alvorlig sygdom. Endnu i 1940 blev dødeligheden anslaaet til 34 % (Nelson New Loose Leaf Medecine III 522 B); og den har paa Søren Kierkegaards tid været meget, meget større, alene af den grund, at man endnu ikke rigtig kendte sygdommen, heller ikke Seligman Trier, der var overlæge paa

er expir(ationen) forlænget, iøvrigt (er) der intet abnormt; bagpaa auskult (ation) ikke foretaget«. — Altsaa intet abnormt udover den forlængede udaanding, der ofte træffes som et banalt fænomen, f. ex. ved anstrengelser. Men det havde jo været beskæmmende, om der ikke var hørt paa patienten, da overlæge Trier dog var en foregangsmand indenfor lungesygdommene. — Men naar dette er sagt, maa det understreges, at udeladelserne hos dr. Nørregaard er uden betydning for det foreliggende problem. Hele den fortrinlige anamnese er optrykt ordret, og vi finder ogsaa her den afgørende passus: »Han har nogen tid gaaet med hoste, hvormed i begyndelsen er opbragt et flødelignende expektorat, senere et serøst klart med gule klatter.«

den medicinske afdeling, hvor Søren Kierkegaard laa, og som var en af tidens bedste kendere af brystsygdomme; han skrev den første danske lærebog i undersøgelse af brystorganerne, »Anvisning til at kende lunge- og hjertesygdomme ved percussion og middelbar auscultation« (1830). Men afgørende for kendskabet til sygdommen var naturligvis kendskabet til bakterien, staphylokokken, der først blev erkendt i 1881; dernæst ved man nu, at der ved lungeabscessen kun er meget lidt at høre, og iøvrigt blev der kun hørt paa S. K. een gang, nemlig 3. dag (den 4. oktober), og kun paa brystets forflade.

Man kan altsaa roligt sige: at antaget, at Søren Kierkegaard har haft en lungeabsces, har situationen for hans vedkommende, med hans mangel paa lyst til at komme sig, været haabløs. Og vi følger i journalen, hvordan hosten og opspytet ustandseligt fortsætter, medens kræfterne aftager. Den 13. oktober er noteret: »Han vedbliver at hoste og opspytte en klar, serøs vædske med flossede gule klatter.« Den 29. oktober: »Han sidder oppe om dagen, men meget sammenfalden. Hosten plager ham undertiden meget.« Og den 6. november: »Hans kræfter tager mere og mere af, og han kan ikke bringe expektoratet op.« — Naar patienten ikke længere kan opbringe det pus, der afsondres, er det selvfølgelig begyndelsen til enden, og den lader nu heller ikke vente længe paa sig. Fra 9. november ligger S. K. hen i en døs (stuporøs), han taler ikke, nyder intet, og døden indtræder den 11. november.

Der er i journalen kredset meget om muligheden af lammelser og muligheden af en rygmarvsbetændelse, men i saa henseende var alle symptomer usikre og varierende fra dag til dag; man har ikke forstaaet hans grundsygdom eller forstaaet, hvilken extrem almensvækkelse, der følger med lungeabscessen; ved stærk almensvækkelse kan patienten naturligvis hverken staa paa benene eller sidde opret i sengen.

Men hvad med hans lungetuberkulose, vil læseren spørge; skal vi efter denne udgang paa det hele opgive den antagelse, at S. K. havde lungetuberkulose? Nej, det er ikke meningen. Utvivlsomt havde S. K. en kronisk lunge-tuberkulose, men formentlig af den forholdsvis stille, fibrøse form, som man kan leve med i mange aar. Paa 22. sygdomsdag er der iøvrigt noteret i journalen, at der var spor af frisk blod i opspytet: »Expektoratet bestaar af purulente klatter, hvoraf enkelte intimt blandede med lyserødt blod.« Det bliver gætteeri, om man vil opfatte disse blodspor som hidrørende fra granu-

lationsvæv i hans lungeabsces eller som tegn paa hans tuberkulose. Han havde en lungetuberkulose, men det blev en lungeabsces, som gav ham hans banesaar.

Men havde man i 1855 raadet over den lægekunst, man raader over nu 100 aar efter, med de moderne antibiotica og den moderne lungekirurgi, var hans skæbne sandsynligvis blevet en anden, saa var han sandsynligvis blevet helbredt, trods sin ringe lyst til at leve.